

מידע על שערי הר בית ה'

הסברים, פסוקים ותפילות לסיבוב שערי הר הבית

הר הבית - מרכז הרוחני והמדיני של העיר העתיקה בירושלים. הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר. הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר.

הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר. הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר.

הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר. הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר.

הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר. הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר.

הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר. הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר.

הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר. הר הבית הוא אחד מאתרי הקודש העתיקים ביותר בעולם, ונחשב לאחד מהקדושים ביותר.

אגודת "סבו ציון" | sovuzion.com | קו סבו ציון: 0733-181-626

המשנה במסכת מידות (א, ג) מפרטת את שערי הר הבית ומספרם ומקומם:

חמישה שערים היו להר הבית -

שני שערי חולדה מן הדרום - משמשין כניסה ויציאה,

קיפונס מן המערב - משמש כניסה ויציאה,

טדי מן הצפון - לא היה משמש כלום,

שער מזרחי - עליו שושן הבירה צורה, שבו כהן גדול השורף את הפרה, ופרה וכל מסעדיה - יוצאין להר המשחה.

כיום אנו רואים שערים נוספים, מעבר למספר השערים המצויינים במשנה. כך למשל בצד המערבי לבד ישנם ארבעה שערים מזמן הבית, וכפי שמתאר יוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים טו). "בחלקים המערבים של החומה נצבו ארבעה שערים".

סביר להניח שההסבר נעוץ בהרחבת הורדוס, ששינה את ממדי הר הבית ואת החומה שלו. כפי שכבר מופיע בגמ' (ב"ב ד.), לקראת סוף ימי הבית השני בנה הורדוס את ביהמ"ק מחדש, ויוספוס מתעד שבמהלך הבניה הוא גם הרחיב את גבולות ההר - מחמש מאות אמה על חמש מאות אמה למבנה הטרפזי שאנו רואים היום, אשר הקיר הארוך בו הוא באורך 488 מטר, הרבה מעבר ל-500 אמה. (ניתן להבחין בנקודת ההרחבה בחומה המזרחית קרוב לדרומה, שם רואים קו תפר שבו נפגשה החומה הקדומה עם הרחבת הורדוס).

לעומת זאת, המשנה מתארת את גבולות ההר ואת שעריו איך שהיו קודם ההרחבה, ויתכן שגם אחרי הרחבת הורדוס נותרו השערים הקדומים בתוך ההר, ואליהם התייחסה המשנה.

גם לאחר חורבן הבית נותרו רוב השערים, וכמו שכותב הכפתור ופרח (פרק ו): "עוד היום ניכר שער שושן למזרח והוא סגור אבני גזית. ... וכן ניכרים שני שערי חולדה לדרום, וכן ניכר שער הקיפונס למערב, שער הצפון שהוא הטדי אינו ניכר שאותו צד נחרב."

עם השנים נסתמו חלק מהשערים ונפרצו פתחים חדשים, ואף נבנו קירות חדשים ובתוכם שערים, כך שאין מסורת ברורה לכל שער - אך עדיין ישנן השערות הקרובות יותר אל הדעת. השתדלנו לכתוב על פי ההשערה המתקבלת, אך כמובן אין לקבוע בכך מסמרות.

בגניזה הקהירית נמצא סדר תפילה מימי הגאונים לשערי הר הבית, בו מופיע שם השער כפי שכונה בזמנם,

ופסוקים ותפילות לומר בו. הלכנו בזיהוי שמות השערים ע"פ מאמרו של דן בהט 'לזיהוי שערי הר הבית בתקופה המוסלמית הקדומה והמערה' (קתדרה 106). את נוסח התפילה הגהנו ע"פ מאמרו של עזרא פליישר 'לעניין תפילתם של עולי רגל על שערי ירושלים' (משאת משה).

יודגש כי חלק מן הדברים הינם בגדר השערה הקרובה לניחוש בלבד.

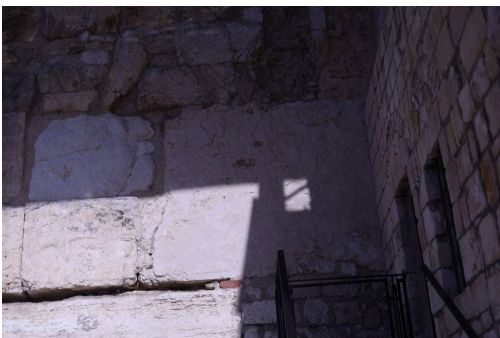
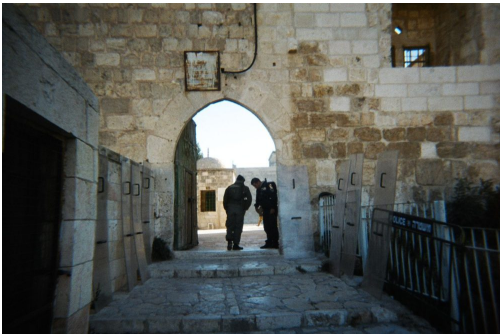
את סדר השערים התחלנו מהקצה המערבי דרומי ברחבת הכותל המערבי (שם נמצאים שער המוגרבים ושער ברקלי) ומשם פנינו צפונה, כפי שרגילים לסובב את השערים.

נערך ע"י יהודה שימל ובהתייעצות עם הרב יהושע יצחק ינקלביץ,

להזמנת סיורים 0556725758

שער המוגרבים

פִּתְחוּ שְׁעָרִים וַיָּבֹא גוֹי צָדִיק שֹׁמֵר אֲמָנִים (ישעיהו כו, ב)

השער הראשון מבין שערי הר הבית מצד מערב הוא שער המוגרבים, שמכונה כן על שם שכונת המוגרבים. המוגרבים היו מהגרים שמקורם מארצות צפון אפריקה, שהיה נקרא 'מִגְרָב' ['מערב' ביחס לארץ ישראל], והתגוררו בסמוך לשער זה. השכונה הזו פונתה ונהרסה לאחר מלחמת ששת הימים, בכדי לחשוף את רחבת הכותל שבימינו.

השער הינו בקו ישר לקרקעית הר הבית. מתחת לשער החדש, שנבנה בתקופה הצלבנית (לפני כ-800 שנה) ישנו שער עתיק מימי בית שני, המכונה שער ברקלי (ע"ש החוקר שחשף אותו וחקר את ממדיו). כיום השער הקדום סתום ורובו מכוסה, החלק התחתון על ידי הצטברות העפר שקיימת לרוב אורך הכותל המערבי, והחלק הימני/דרומי על ידי מבנים. ניתן לראות את הפינה השמאלית העליונה שלו בקצה הימני של רחבת עזרת הנשים בכותל המערבי, והמשך של השער והמשקוף שעליו ניתן לראות בתוך מבנה שלימין עזרת הנשים.

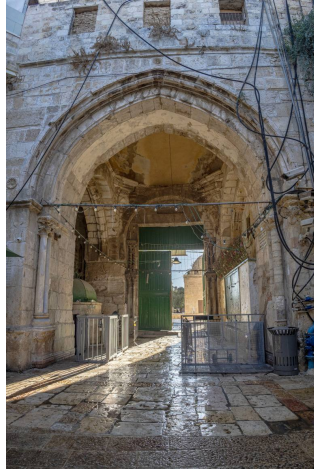
תפילה

בימי הגאונים היה שער זה מכונה שער שלמה, והיו נוהגים לומר בו את פסוקי תפילת שלמה:

שִׁמְעַתְּ תְּפִלָּה עֲדִיב כָּל בָּשָׂר וַיָּבֹאוּ (תהילים סה, ג). וְשָׁמַעַתְּ מִן הַשָּׁמַיִם מִמְּכֹון שְׁבַתְּךָ אֶת תְּפִלָּתָם וְאֶת תְּחִנָּתָם וְעֲשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם וְסָלַחְתָּ לַעֲמָךְ אֲשֶׁר חָטְאוּ לָךְ (דה"י ב ו, לט). בָּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן (תהילים פט, נג). וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵין כְּמוֹךָ אֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֲסֵד לַעֲבָדֶיךָ הַהֹלְכִים לִפְנֶיךָ בְּכָל לְבָב. .. כִּי הָאֲמָנִים יֹשְׁבֵי אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךָ אֵף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי. וּפְנִיתְּ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תְּחִנָּתוֹ ה' אֱלֹהֵי לְשִׁמְעֵ אֶל הַרְנָה וְאֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְּפַלֵּל לִפְנֶיךָ הַיּוֹם. לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פֹּתַחַת אֶל הַבַּיִת הַזֶּה לְיֹלָה יוֹם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יְהִי שְׁמִי שָׁם לְשִׁמְעֵ אֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה. וְשָׁמַעַתְּ אֶל תְּחִנָּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאָתָּה תִשְׁמַע אֶל מְקוֹם שְׁבַתְּךָ אֶל הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעַתְּ וְסָלַחְתָּ. ... כִּי אָתָּה הַבְּדֹלָתָם לָךְ לִנְחֹלָה מִכָּל עַמִּי הָאָרֶץ כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדְּךָ בְּהוֹצִיאֶךָ אֶת אֲבֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם ה' אֱלֹהִים (מלכים א, ח).

שער השלשלת

מזמור לדוד שִׁמְחֵתִי בְּאַמְרֵים לִי בֵּית ה' נִלְךְ (תהילים קכב, א)

שער השלשלת הוא השער השני מבין שערי הר הבית בכותל המערבי, והוא נקרא על שם שלשלת (של נברשת) שהייתה קבועה בו.

השער מורכב משני שערים - שער השלשלת ושער השכינה, ויש המשערים שזה נקרא על שם דברי חכמינו שהשכינה במערב. שני השערים צמודים זה לזה. עיקר הכניסה והיציאה הוא דרך שער השלשלת, ואילו שער השכינה סגור ברוב הזמן.

השער ממוקם מעל קשת וילסון, הקשת הענקית מזמן בית שני שכיום משמש חללה את מתפללי כותל המערבי כבית כנסת. הקשת הינה חלק מרצף של קשתות שמהוות יחד גשר המחבר את העיר העליונה להר הבית לצורך העולים למקדש. לדעת רוב החוקרים זהו מקום שער קיפונס המוזכר במשנה (מידות א, ג) "קיפונס מן המערב, משמש כניסה ויציאה" (הרב זלמן קורן, חצרות בית ה' עמ' 291).

לימין השער נמצא בניין המשטרה, (אשר חלונותיו נשקפים בצד שמאל של רחבת הכותל המערבי). בעבר שימש כבי"ד מוסלמי, וחלונותיו פתוחים לתוך הר הבית, יהודי ירושלים היו נוהגים להכנס לתוכו להתפלל. ראה למשל עדותו של ר' שמואל הורוויץ (ימי שמואל חלק ב, פרק קמד עמ' עו-עט).

משער זה ניתן לראות בתוך הר הבית מדרגות המובילות לרמה המוגבהת, שחופפת לשטח העזרה.

תפילה

בנוסח תפילת השערים מימי הגאונים נקרא השער 'שער דוד', ועל שמו נקרא הרחוב שמוביל בימינו לשער זה 'רחוב דוד'. בשער היו נוהגים לומר את פסוקי תפילת דוד:

וַיִּבְרַךְ דָּוִד אֶת ה' לַעֲיֹנֵי כָּל הַקֶּהֱל וַיֹּאמֶר דָּוִד בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם ... ה'

אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שְׁמְרָה זֹאת לְעוֹלָם לִיָּצֵר מִחֻשְׁבוֹת לִבָּב עַמָּךְ וְהִכֵּן לְבָבְךָ אֵלֵינוּ (דה"י א
כט, י - יח).

שער הכותנה הוא השער הרביעי בצד מערב בסמוך לו (לדרומו) נמצא שער נוסף הנקרא שער הטהרה. כיום הכניסה אליו לא מתאפשרת בד"כ, כיון שהוא שוכן בתוך חצר המוחזקת בידי מוסלמים.

שער הכותנה מכון כמעט במדויק אל מול קודש הקדשים, ולכן במשך הדורות נחשב המבוא לשער זה כמקום תפילה מיוחד. היו שזיהו את מקום שער זה כמקום 'שער הקיפונס' של המשנה, שממוקם מול קודש הקדשים בצוירים רבים של המקדש (כגון בצוירו המפורסם של התפא"י). השער נקרא כך ['באב אל-קטאנין'] על שם חנויות לממכר כותנה שהיו בו בעבר, וכך הוא נזכר אף בספרי הלכה.

מתחת לשער נמצא שער קדמון שניתן לראות במנהרות הכותל, שנקרא שער וורן (על שם החוקר שגילה אותו) אשר שימש ככניסה למרתפי הר הבית בימי הבית השני. יש המשערים שבזמן הגאונים שימשה המנהרה המובילה משער זה להר הבית כבית כנסת המכונה 'בית הכנסת המערה' שתועד באגרות הגניזה (לזיהוי שער ירושלים בתקופה המוסלמית הקדומה והמערה, עמ' 83).

לפי מסורת שהיתה אצל יהודי ירושלים במקום זה שכנו החנויות אשר גלתה אליהן הסנהדרין קודם חורבן הבית (ע"ז ח:). כך למשל כותב ר' מנחם מנדל מקאמניץ (קורות העתים [מהדורת תרצ"ו] עמ' ט'): "וסמוך לכותל המערבי מבחוץ יש שם כיפות הרבה ואומרים ששם היה מקום הסנהדרין ונק' חניות", אם כי היו שפקפקו בדבר (רא"מ לונץ בספרו מורה דרך בא"י [מהדורת תרנ"א] עמ' 149).

יהודי ירושלים נהגו לבוא לשער לשפוך את שיחם לפני ה', שיחוס ויבנה את ביתו במהרה, וכפי שתיעד זאת הצייר הגרמני גוסטב באוארנפיינד. (ראה כאן [קישור לאתר המקור]).

בסמוך לשער גרו יהודים, ביניהם הג"ר יהוסף שווארץ בעל תבואות הארץ, והג"ר שניאור זלמן פרדקין בעל שו"ת תורת חס"ד, ובאיזור זה גרה משפחת ברמן וכאן הקימו את טחנת הקמח הראשונה שלהם, ממנה

השתלשלה מאפיית ברמן המוכרת (שבתי זכריה ירושלים הבלתי נודעת עמ' 149). גם כיום נגאלו חלק מבתי השכונה, ומתגוררים בה משפחה אחת ותלמידים משיבת עטרת ירושלים (עטרת כהנים), כן ירבו.

בשנים האחרונות מתקיימים מנייני תפילה וסדרי לימוד קבועים ברחבת השער, בהשתתפות המוני בית ישראל.

תפילה

השער מכונה בנוסח השערים כשער יהודה, ונהגו לומר בו את הפסוקים הבאים:

שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנְךָ. קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵל ה' אָמְרוּ אֵלָיו כָּל תַּשָּׂא עֹון וְקָח טוֹב וְנִשְׁלָמָה פָּרִים שְׁפָתֵינוּ (הושע יד ב - ג). שְׁמוֹעַ שְׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוּדָד יִסְרָתְנִי וְאַנְסֵר כְּעֶגְלָל לֹא לְמַד הַשִּׁיבִנִי וְאַשׁוּבָה כִּי אַתָּה ה' אֱלֹהֵי כִי אֶחָדִי שׁוֹבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הַדָּעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ בִּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נִשְׁאַתִּי חֲרַפְתָּ נְעוּכִי. הִבֵּן יִקְרִי לִי אֶפְרַיִם אִם יֵלֵד שְׁעִשְׁעִים כִּי מִדִּי דְבָרִי בּוֹ זָכַר אֲזַכְּרֶנּוּ עוֹד עַל כֵּן הֵמוּ מֵעַי לֹו כַחַם אֶבְרַמְמוֹ נָאִם ה' (ירמיה לא, יז - יט). וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹוב וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר וְהָאֶרֶץ אֲזַכֵּר (ויקרא כו, מב). וַיִּבְחַר אֶת שִׁבְטֵי יְהוּדָה אֶת הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אֶהְיֶה. וַיִּבֶן כְּמוֹ כְּמִים מִקְדָּשׁוֹ כְּאֶרֶץ יִסְדָּה לְעוֹלָם וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקְחֵהוּ מִמְּכַלְאֵת צֶאֱן מֵאַחֵר גְּלוּת הִבְיָאוּ לְרַעוֹת בִּיעֲקֹב עֲמוֹ וּבִישְׂרָאֵל נִחַלְתּוּ וַיִּרְעֶם כְּתָם לִבָּבוֹ וּבִתְבוּנוֹת כִּפְּיוֹ יִנְחָם. (תהילים עח, סח - עב). מִגְדִּיל יְשׁוּעוֹת מְלָכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לְמַשִּׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזֶרְעוֹ עַד עוֹלָם (תהילים יח, נא). בָּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן (תהילים פט, נג).

שער הברזל

אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים (עירובין צב:)

שער הברזל הוא השער החמישי מבין השערים בכותל המערבי, והוא הקטן שבכולם. הוא נקרא כך על שם שבעבר היתה דלתו מברזל, בניגוד לשאר השערים שהיו מעץ (כיום גם דלתו שונתה לדלת עץ).

השער הינו מאוחר, ונבנה ביד הממלוכים שכבשו את ארץ ישראל לפני 600 שנה מידי הצלבנים ימ"ש.

דרך שער זה ניתן לראות ממול קיר נמוך, שהינו חלק מהכותל המערבי של הרמה. אולי אליו התכוון הרדב"ז בתשובתו (ח"ב תרצ"א) כאשר דיבר על כותל המערבי של העזרה.

בסמוך לשער נמצא הכותל הקטן, חלק נוסף מהכותל המערבי שנותר חשוף עד ימינו. למרות שהמקום לא היה ידוע לרבים, היו מגדולי ירושלים כמו המהרי"ל דיסקין ורבי שמואל מסלאנט שנהגו לפקוד את המקום, וע"פ מסורת אצל יהודי ירושלים במקום זה זכה הרדב"ז לגילוי שכינה (הכותל הנעלם עמ' 49). כיום מתקיימות בכותל הקטן תפילות מדי יום, ומי שמחפש מקום תפילה שקט יכול לגשת ולהתפלל בו בכל שעות היממה.

בסמוך לשער היו מספר חצרות יהודיות, בעיקר של עולי צפון אפריקה (ירושלים הבלתי נודעת עמ' 237), וגם כיום יש בקרבת המקום פנימיה של ישיבת עטרת ירושלים (כהנים).

שער המשגיח

הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן התלנות מציץ מן התרכים (שיר השירים ב, ט)

שער המשגיח הוא השער השישי מבין שערי הכותל המערבי. הוא קיבל את שמו מכיוון שבסמוך אליו נמצא משרד הוואקף, המפקח על סדרי הר הבית.

בסמוך לשער היו חצרות יהודיות, שאף היה פעיל בהן בית מדרש. בין השאר התגורר שם ר' יששכר בער שאג, בנו של ר' אברהם שאג תלמיד החת"ס (ירושלים הבלתי נודעת עמ' 249).

תפילה

בנוסח תפילת השערים מימי הגאונים נקרא הוא שער הבקר, ובו היו נוהגים לומר:

עלות מחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה (תהילים סו, טו). בנדבה אזהרה לך
אוֹדָה שְׁמֵךְ ה' כִּי טוֹב (שם נד, ח). לַפְרָבֶר לַמַּעֲבָב אֲרַבְּעָה לַמַּסְלָה שְׁנַיִם לַפְרָבֶר (דה"א כו, יח). עֲנֵה סַעֲבָה
לֹא נִחַמָּה הֵנָּה אֲנֹכִי מִרְבִּיץ בַּפּוֹךְ אֲבִינִי וְיִסְדִּיתִי בַּסְפִּירִים. וְשִׁמְתִּי כְּדָכָד שְׁמִשְׁתִּיךָ וְשִׁעֲבִיךָ לַאֲבִי אֶקְדַּח
וְכָל גְּבוּלֶךָ לַאֲבִי חֲפֹץ (ישעיהו נד, יא - יב). בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם ה' נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וְכִנְסָם (תהילים קמז, ב). שִׁמְעֵ תַפְלָה
עֲדִיב כָּל בָּשָׂר וְבָאוּ (תהילים סה, ג). שִׁמְעֵ קוֹל תַּחֲנוּנֵי בְּשׁוּעֵי אֱלֹהִים בְּנִשְׁאֵי יְדֵי אֵל דְּבִיר קִדְשֶׁךָ (שם כח, ב).

שער הצאן

כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם (יחזקאל לו, לח)

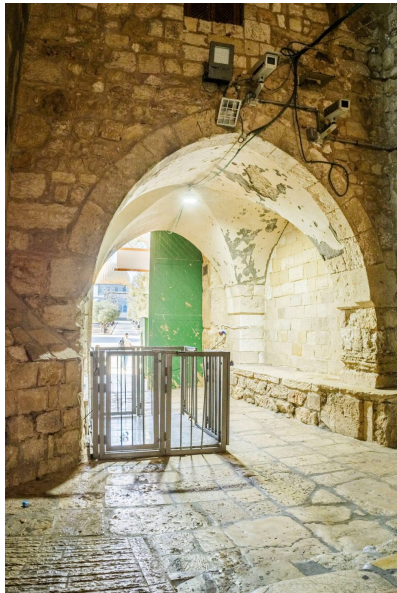

שער הצאן הוא השער האחרון בכותל המערבי וממוקם כמעט בפינה הצפונית מערבית של הר הבית. שם השער הוא שיבוש של שמו הערבי, באב אל-ע'ואנימה שנשמע כעין מילת צאן בערבית (באב אל-ע'נאם).

שם זה מזכיר את שער הצאן שבנו אלישיב הכהן הגדול בחומת נחמיה (נחמיה ג, א), שהיה ממוקם בחומה הצפונית של ירושלים בימי נחמיה בקרבת המקדש, לא רחוק ממקום שער זה.

השער החשור

וכבוא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך שער צפון להשתחוות (יחזקאל מו, ט)

השער החשור הוא הגדול מבין השערים הצפוניים, והוא מכוון בדיוק מול קה"ק. הוא נקרא 'החשור' על שם הקירוי של הרחוב המוביל אליו, המחשיך את מבוא השער. השערה מעניינת העלה הרב ישראל זאב הורוויץ (ירושלים בספרותנו [1964] עמ' 229) כי מילת עטאם (חשור בערבית) הוא שיבוש של מילת עיטם, ע"ש עין עיטם שהיה בסמוך, לצפון הר הבית.

לאחר ביקורו של פייסל מלך עיראק בהר הבית בשנת תש"ד העלו שם נוסף לשער זה, 'שער המלך פייסל', מכיון שתרגם כסף לשיקומו.

בסמוך לשער בתוך ביה"ס המוסלמי 'אסערדיה' התגלתה כתובת עברית מרגשת, של יהודי שטרח לבוא מיוון הרחוקה לפני 1400 שנה, ובמהלך סיבוב השערים שעשה חרט באבן את בקשתו, "ה' אלהי צבאות, תבני (=תבנה) הבית הזה בחיה (=בחי) יעקב בן יוסף ותיפולקטוס וסיסיניה ואנסטסיה, אמן ואמן סלה" (כתובות עבריות חקוקות באבן מהרה"בית וסביבתו קתדרה 40 עמ' 25).

תפילה

בסדר תפילת השערים נקרא השער 'שער יצחק', ונהגו להתפלל שם את התפילה הבאה, ולהזכיר את זכות עקידת יצחק:

אלהינו ואלהי אבותינו, זכר לנו את הברית ואת החסד ואת השבועה אשר נשבעת לאבותך אבינו בהר המרה ותקאה לפניך עקדה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח, וכבש חמיו לעשות רצונך בלבב שלם, כן יכבשו חמיו את כעסך מעלינו, ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומנחלתך. פכתוב בתורתך, יבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערן את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אתו על המזבח ממעל לעצים. ונאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה (בראשית כב, ט-יד). וקיים לנו ה' אלהינו את הדבר שהבטחתנו ותקימנו מעפרו ותקים סכתו פכתוב על ידי נביאיך, ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פרציה והרסטיו אקים וגביתיה כימי עולם (עמוס ט, יא). ונאמר בעת ההיא אביא אתכם ובבעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה' (צפניה ג, כ).

שער הסליחה

נוֹכָאוֹת תַּעֲנִנוּ בְּעֵת נְעִילַת שַׁעַר, סִלְחָתִי נִקְשִׁיב בְּבוֹאֵנוּ בַּשַּׁעַר. (פיוט לנעילה בשערי הר הבית, א"י ופיוטיה עמ' 564)

השער השני מבין השערים הצפוניים הוא 'שער הסליחה', המכוון כמעט במדויק אל מול מקום המזבח (מזרחית לכיפה קטנה ואפורה, שנבנתה במרכז הר הבית בקרבת מקום המזבח), ועל שמו מכונה השכונה שלצידו 'בֵּאֵב הָטָא' - 'שער הסליחה' בערבית.

השער קיבל את שמו על פי מסורת בידי בני השפחה המתגוררים בעיר על בקשת בני ישראל סליחה מה' יתברך בשערים הללו.

בסוף תקופת הגאונים שכנה באזור זה שכונת יהודים עד שנרצחו בידי הצלבנים ימ"ש, וכאשר עלו תלמידי הגר"א אחד המקומות בהם קבעו את משכנם היה כאן. כך למשל קנה כאן רבי שלמה זלמן צורף חצר גדולה, אך מחמת הצרות שהסבו להם שכניהם נאלצו תושבי השכונה לנטוש אותה (ירושלים הבלתי נודעת עמ' 319) וכיום ב"ה נגאלו כמה בתים וגרים בהם משפחות יהודיות.

שער השבטים

שָׁשֶׁם עָלוּ שְׁבֵטִים שְׁבֵטֵי יְהוָה עֲדוֹת לַיִשְׂרָאֵל לְהוֹדוֹת לְשֵׁם ה' (תהילים קכב, ד)

השער האחרון מבין השערים הצפוניים הוא שער השבטים, שנקרא גם הוא על שם שבטי יה הבאים ליראות פני האדון ה'. מעניין כי בסמוך לשער הייתה ברכת מי גשמים (שכל הנראה שמשה את עולי הרגלים) אשר הייתה מכונה 'בְּרֶכֶת אִיסְרָאֵל' - 'ברכת בני ישראל', ואף הצריח הסמוך נקרא 'מאדנאת בני איסראל' - מגדל בני ישראל.

הכפתור ופרח (פרק ו) מדבר מעניין השער, אך דבריו לא ברורים: שלשה פתחים יש לו לגיהנם אחד במדבר אחד בים אחד בירושלם. ... בירושלם, השער שקורין היום שער השבטים מדושן העפר שלפניו מחוץ לעיר, והוא לקרן מזרחית צפונית להר הבית, ושמה הוא מה שהזכיר ירמיה על תוספת העיר בגאלתינו השלישיה (לא, לט) וכל הדשן וכל השדמות, ורש"י (שם) פי' מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם (וראה בהערות ביהמ"ד להלכה ולהתישבות מה שיש לדון בדבריו הסתומים).

דרך שער זה פרצו הצנחנים במלחמת ששת הימים, בדרכם לשחרור העיר העתיקה והר הבית מידי הירדנים.

לפני השער רחבה גדולה, ונערכים בה מניינים בצומות ובזמנים נוספים, והיא משמשת את עולי הרגלים בימינו כרחבה לרקוד ולשמוח לפני ה'.

תפילה

בנוסח תפילת הגאונים הוא נקרא שער חנה, ואמרו בו את תפילת חנה ומזמורים נוספים:

וַיִּירָאוּ מִמַּעַקְבֵי אֶת שֵׁם יי וּמִמַּזְרַח שֶׁמֶשׁ אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי יָבֹא כְּנֶהֱרַ צֶר רֹחַ יי נִסְסָה בּוֹ. וְכֹא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשִׁבִי פֶשַׁע בִּיעָקֵב נָאֵם יי. וְאַנִּי זֹאת בְּרִיתִי אִתְּכֶם אָמַר יי רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְדִבְרִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּפִיךָ לֹא יִמּוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זִרְעֶךָ וּמִפִּי זֶרַע זִרְעֶךָ אָמַר יי מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם (ישעיהו נט, יט - כא). וְתִתְפַּלֵּל חֲנָה וְתֹאמַר עֲלֶיךָ לִבִּי בִּי כִּמָּה קִרְנִי בִּי כִּחַב פִּי עַל אוֹיְבֵי כִי שָׁמַחְתִּי בִישׁוּעַתְּךָ: ... יי יַחֲתוּ מְרִיבּוֹ עָלָיו בְּשָׁמַיִם יִרְעֵם יי יִדִּין אֶפְסֵי אֶרֶץ וַיִּתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ וַיִּרְם קֶרֶן מִשִּׁיחוֹ (שמואל א' ב). אֶתְּהָ סֶתֶר לִי מִצָּר תִּצְרֵנִי כִּנִּי פֶלֶט תִּסּוּבְּנִי סֶלָה (תילים לב, ז). אִם תִּבּוֹא עָלֵינוּ כָּעֵה חֲרֵב שְׁפוּט וְדָבָר וְכָעֵב נַעֲמָדָה לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שָׁמַךְ בְּבַיִת הַזֶּה וְנִזְעַק אֲלֶיךָ מִצָּרֵינוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ (דברי הימים ב' כ, ט). כֹּה אָמַר יי הִנְנִי שֹׁב שְׁבוֹת אֶהְיֶה יַעֲקֹב וּמִשְׁכְּנֵתִי אֲבָחֵם וְנִבְנְתָה עִיר עַל תֵּלָה וְאַרְמוֹן עַל מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב (ירמיהו ל, יח). שְׁמַע תִּפְלֶה עֲדִיךָ כָּל בָּשָׂר יִבְאוּ (תהילים סה, ג). שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵי בְּשׁוּעֵי אֲלֶיךָ בְּנִשְׁאֵי יְדֵי אֵל דְּבִיר קִדְשֶׁךָ (שם כח, ב).

בכותל המזרחי ישנו שער אחד המכונה היום 'שער הרחמים', עם מבנה ענק מהתקופה האומאית (מאמצע תקופת הגאונים). השער נסתם ככל הנראה בתקופת הצלבנים, אז הפכו את הר הבית למבצר שלהם, וניכרים בו שלבי בנייה שונים מתקופות קדומות ומאוחרות.

לשער כפול זה יוחסה חשיבות רבה. מסורת הייתה שדרך שער זה השכינה יצאה לגלות, וכך כותב רבי פתחיה מרגנשבורג (אחיו של ר"י הלבן מבעלי התוס'): "בירושלים יש שער וקורין לו שערי רחמים והוא ממולא אבנים וסיד ... ויש מסורת ביד היהודים שדרך אותה שער גלתה השכינה ובו עתיד לשוב. והוא מכוון כנגד הר הזיתים ... עין בעין יראו בשוב ה' ציון דרך אותו שער. ומתפללין שם." (מסעות א"י עמ' 53).

על עניין התפילה בשערים הללו מעיד גם הכפתור ופרח (פרק ו): "ועכשיו שאנו בחטאינו מבחוץ, נוכל להתקרב לעניין תפילה והשתחויה על אותם הכתלים. וכן עמא דבר, באים עד אותם הכתלים ומתפללים לאל יתברך שמו לפני אלו השערים. וכבר ביקש שלמה המלך עליו השלום מהאל יתברך, שתקובל תפילת המקום ההוא."

התפילה כנגד השער נמשכת עד לתקופות מאוחרות. כך למשל באגרת משנת ה' רט"ז כותבים חכמי ירושלים: "ובכל שבת ושבת יזכיר החבר שם כל אחד ואחד המתנדב מכם ... או כנגד שערי רחמים." (קבץ על יד ד).

בשנת שכ"א הדפיס ר' גרשון איש שקרמילה את ספרו יחוס הצדיקים, שם הוא מציין למנהגי תפילה בקברי צדיקים ובמקומות קדושים. והוא מביא שהמנהג לומר בשערי הרחמים את פרק ע"ט (עמ' קמה במהדורת תרנ"ו).

הכפתור ופרח מוסיף: "ומסתברא שהם אותם שני שערים שעשה שלמה לגמול חסדים אחד לחתנים ואחד לאבלים ומנודים ... ושמא לזה קורין להם קצת שערי רחמים."

חשוב לציין כי בשני צידי מבנה השער מצויות אבנים קדומות מאוד בנדבכים התחתונים של הכותל המזרחי,

וחוקרים רבים משייכים אותם לבנייה מתקופת בית ראשון. אם שער זה אינו מאוחר, יתכן שהוא אף מתקופת בית ראשון.

תפילה

ברוב סדרי התפילות מזמן הגאונים לא תוקנה תפילה מיוחדת למול שער הרחמים, ואת הסיבה לכך רומז רבי פתחיה, שהתפילה מהכיוון הזה נעשתה לבסוף כאשר עלו הכל להר הזיתים (ואכן בחלק מכתה"י מופיעה התפילה לשער הזה בסוף הסיבוב, ולא במקום המיועד אליו), ונהגו לומר כנגדו את מזמור שאו שערים (תהילים כ"ד) מתחילתו ועד סופו:

לְדֹד מִזְמוֹר לִי הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּבְלֵ וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי הוּא עַל יַמִּים יִסְדָּהּ וְעַל נְהָרוֹת יִכּוֹנְנֶהּ: מִי יַעֲלֶה בָּהֶר " וּמִי יִקּוּם בְּמָקוֹם קָדְשׁוֹ: נִקְי כַּפַּיִם וְבֵר לִבְךָ אֶשֶׁר לֹא נָשָׂא לִשְׂאֵא נִפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָהּ: יֵשָׂא בְּרַכָּה מֵאֵת " וְצִדְקָהּ מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דֹּר דִּרְשִׁיו מִבְּקָשִׁי פָּנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: שָׂאוּ שְׁעָרִים כְּאֲשִׁיכֶם וְהִנֵּהשָׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד " עֲזֹז וְגִבּוֹר " גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שָׂאוּ שְׁעָרִים כְּאֲשִׁיכֶם וְשָׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיָּבֹאוּ מֶלֶךְ הַכְּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד " צָבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֶלָה:

מקום שער שושן

שַׁעַר הַמִּקְדָּשׁ הַחִיצוֹן הַפְּנִי קָדִים וְהוּא סָגוּר (יחזקאל מד, א)

במשנה (מידות ב ד) מבואר כי כותל המזרח נמוך משאר הכתלים ע"מ לאפשר לכהן השורף את הפרה לראות את ההיכל. התלמוד (יומא טז.) מוכיח מכאן שבהכרח סבר התנא שלא היה שייך לראות את ההיכל דרך שער שושן (שער הר הבית המזרחי) בגלל המדרגות שבפנים, וזאת דווקא כשיטת ר' אליעזר בן יעקב.

לפי המקובל שמקום קה"ק הוא תחת כיפת הסלע, יוצא לפי פשטות דברי התלמוד שהיה שער נוסף במזרח שלא נראה בימינו. הקליר רמז לכך בקינה לתשעה באב: 'הָיָה הַנּוֹעַר מִמֶּזְכֶּךָ ... הָרָאָהוּ אַרְבַּע מַלְכוּת בְּרָדָם וְצָרָה, כִּי טָבַע שַׁעַר הַמֶּזְכֶּכָּה'. (ראה על כל זה בארוכה בספר חצרות בית ה' עמ' 265).

מיקומו של השער הוא מעט דרומה מהמקום בו רואים עיגולים בנויים בקיר, שהם בעצם עמודים שנחתכו לחלקים ונבנו לתוך הקיר.

תפילה

סביבת השער מוקפת בבית קברות מוסלמי, כפי שכבר מבכים גאוני ירושלים (אגרות א"י עמ' 50): 'בית מקדשנו ותפארתנו ... שועריו זרים סביבותיו קברים'. בזמן מאוחר יותר היה שם גם בית קברות יהודי. כפי שמעיד ר' יצחק בן לטיף (שם עמ' 97): 'ושנים פתחים מהם תוצאותיו מחוץ לירושלים שמם שער' רחמים נעולים ... בית הקברות של יהודים נלקחו מהיהודים שהיה בצידם ונתרחקו כמטחוי קשת ומ"מ סמוך לבית המקדש מבחוץ מתקברים'. בית הקברות עוד היה ניכר עד ימי מוחמד פאשא, אז הוגשה תלונה שהיהודים קוברים את מתיהם בסמוך מדי למקום המסגדים אז הוקץ הקץ על בית הקברות באזור (הקהילה היהודית בירושלים במאה הי"ז, עמ' 68). יש מקום לשער שסיפור מותו של ריה"ל בשערי ירושלים מתקשר לקבורתו בבית קברות זה.

שערי חולדה

בְּנַחֲמֵי שַׁעַר חֻלְדָּה שְׂבָכָה אֲרַפָּא, הִנְנִי מַעֲלָה לָהּ אֲרֻכָּה וּמִרְפָּא. (פיוט מרבי אלעזר הקליר למנחה בת"ב)

שערי חולדה הם שלושה שערים סתומים בדופן הדרומית של הר הבית: 'השער המשולש', 'השער הכפול' (המוסתר בחלקו), ו'השער היחיד'. המשנה במסכת מידות מציינת שני שערי חולדה ככניסה ויציאה מהר הבית, והם היו מרכזיים לעולי הרגל שהגיעו דרך מערכת מדרגות מהשילוח.

בטעם השם 'חולדה' הובאו טעמים שונים: שחולדה הנביאה ישבה שם, או על שם המחילות שדרך עברו עולי הרגל, כחולדה הגרה במחילות. בימי הגאונים כונו השערים בשמות שונים, בהם 'שער הכהן' שזכה לחשיבות מיוחדת, ואף נמצאו עדויות לבית כנסת שפעל בקרבתו או בתוכו.

תפילה

בשער הכהן (השער הראשון בסיבוב) נהגו לומר:

סִבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סָפְרוּ מִגְדְּלֶיהָ (תהילים מח, יג). צִדְקָ לַפְּנִיבָּה וְהַלֵּךְ וְיִשָּׁם לְדֶרֶךְ פְּעַמָּיו (שם פה, יד). בֵּין הָאוֹלָם וְלִמְזֻבָּם יִבְכּוּ הַכְּהֻנִּים מִשְׁרָתִי ה' וַיֹּאמְרוּ חוֹסֶה ה' עַל עַמּוֹ וְאֵל תִּתֵּן נִחְלָתְךָ לְחִרְפָּה לְמַשָּׁל בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בְּעַמִּים אֲיֵה אֱלֹהֵיהֶם (יואל ב, יז) הוֹשִׁיעֵנו ה' אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לַהֲדוֹת לְשֵׁם קְדֻשָּׁךְ לְהַשְׁתַּבֵּחַ בְּתֵהֶלֶת בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אֲמֵן הַלְלוּהָ (תהילים קו, מח) בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אֲמֵן וְהַלֵּל לָהּ (דברי הימים א' טז, לו).